

ня, значення та історичний розвиток географічних назв?

- Що потрібно знати, аби зрозуміти сутність назви країни, міста, села?
- Про що свідчать географічні назви, запозичені з мов інших народів?
- Чому географічні назви є частиною історії?
- Хто має вирішувати питання про перейменування вулиць у вашому населеному пункті? Чим мають керуватися ці люди?

V. Підбиття підсумків уроку.

Узагальнюючи, учитель вказує на основні ознаки формування назв міст, річок, вулиць, а також порівнює сучасні назви з назвами різних періодів в історії.

Кожна географічна назва певним чином формується за певними ознаками. Це може бути явище природи, історична подія, народ, який жив поряд, географічне розташування тощо. Крім того, різноманітність мов у світі посприяла різкому контрасту у формуванні даних назв (Нью-Джерсі – Мехіко, Гора Сонячна – Еверест). Спеціальною наукою, яка вивчає походження таких назв, є «історична топоніміка». Важливим також аспектом у появі назв стали історичні діячі, такі, як Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Володимир Великий, Михайло Грушевський та інші. Тому ми з'ясували, що діячі, які змінюють істо-

ричний хід подій, – записують своє ім'я не лише в книжках, а й у свідомості майбутніх поколінь.

VI. Домашнє завдання.

1) Заповнити таблицю

Чинники, що вплинули на назву	Назви вулиць
Розташування	
Вітні мешканців	
Згадок з історичною подією	
Згадок з історичною особою	
Інші чинники	

2) Виконати завдання в кінці параграфа № 8, а саме:

- Пригадайте, які чинники впливають на виникнення назв вулиць чи населених пунктів. Знайдіть на карті України 3–4 назви, походження яких ви можете пояснити.

- Деякі громадяни нашої держави вважають, що не можна змінювати назви вулиць та міст, оскільки всі вони є «вікнами в минуле». Інші міркують, що від деяких назв варто відмовитись. Запитайте дорослих, що вони думають з цього приводу.

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА (РУСЬ-УКРАЇНА) ЗА ПЕРШИХ КНЯЗІВ

Історія України, 7 клас

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук

Мета: охарактеризувати особливості суспільно-політичного та економічного розвитку Київської держави за перших князів.

Цільові завдання:

- охарактеризувати внутрішню та зовнішню політику князів Аскольда і Діра, Олега, Ігоря;
- з'ясувати походження назви «Русь»;
- розкрити зміст понять «полюддя», «протодержава», «печеніги»;
- формувати навички самостійної роботи на уроці, сприяти розвиткові критичного мислення учнів;
- розвивати вміння формулювати висновки щодо діяльності історичних осіб;
- виховувати почуття любові до минулого свого народу.

Очікувані результати:

Учні зможуть:

- характеризувати внутрішню та зовнішню політику князів Аскольда і Діра, Олега, Ігоря;
- аналізувати теорії походження назви «Русь»;
- розкривати зміст понять «полюддя», «протодержава», «печеніги»;
- формувати навички самостійної роботи на уроці;
- виявляти вміння формулювати висновки щодо діяльності історичних осіб.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення: Гісем О. В. Історія України : підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Х. : Видавництво «Ранок», 2015. – 240 с.: іл.; атлас: Атлас з історії Укра-

іни 7 клас / Упорядники: Д. В. Ісаєв, О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – ЗАТ «Інститут передових технологій», 2002. Хрестоматія з історії України. 7 клас / упоряд. А. П. Гриценко. – Х. : Вид. група «Основа», 2015. – 109 с.; Гісем О. В. Історія України. 6–9 класи: шкільні таблиці / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Х.: Вид-во «Ранок», 2013. – 176 с.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання.

Коллективну роботу учнів учитель **організовує за допомогою репродуктивної бесіди:**

1. Які наслідки мало Велике розселення слов'ян? (Формування нових територіальних об'єднань слов'ян).

2. Що собою являли військово-політичні союзи слов'янських племен? (Об'єднання кількох племен, які за певних умов давали початок державній організації).

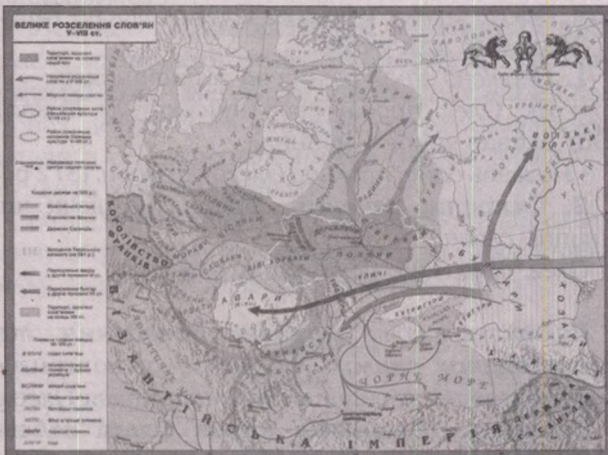
3. Які союзи слов'янських племен проживали на території сучасної України за літописом «Повість минулих літ»? Пам'ятки яких археологічних культур це підтверджують? (7 союзів племен: деревляни, поляни, улчі, тиверці, сіверяни, волиняни (дуліби) і білі хорвати).

Індивідуальну роботу учнів учитель **організовує з тематичною картою та хронологічною таблицею:**

Завдання для учнів:

1. Які були напрямки розселення східнослов'янських племен?

2. Які межі розселення східнослов'янських племен у VIII ст.?

Завдання для учнів:

1. Заповнити хронологічну таблицю:

Дата	Подія
	Період існування Антського царства (Держави антів)
	Велике розселення слов'ян
	Утворення Хозарського каганату
	Формування племінних союзів на території України

Варіант відповіді:

Дата	Подія
IV – початок VII ст.	Хронологічні межі держави антів
V – VII ст.	Велике розселення слов'ян
Середина VII ст.	Утворення Хозарського каганату
Кінець VIII ст.	Формування племінних союзів на території України

II. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності.

Учитель під час **вступної бесіди** пропонує учням відповісти на **запитання:**

• Після великого розселення, слов'яни, як ми знаємо, з'єднались у племінні союзи. Як ви вважаєте чому у подальшому вони згуртувались навколо саме Києва? (Київ був найбільшим торговельним та ремісничим центром).

• Згадайте, коли і ким було засновано Київ. (У V ст., князем Києм).

• Згадайте легенду заснування Києва. (Легенда про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь).

III. Вивчення нового матеріалу.

План уроку

1. Київське князівство Аскольда;
2. Утвердження династії Рюриковичів. Правління Олега;
3. Правління князя Ігоря;
4. Походження назви «Русь».

1. Київське князівство Аскольда.

Учитель у ході **пояснення** розкриває зміст поняття «протодержава»:

Протодержава – (від грецького слова «прото» – «перше», «первинне утворення») – об'єднання кількох поселень навколо одного великого центру – зазвичай, культового храмового центру, що мав релігійне значення для всієї нової спільноти.

Завдання учням:

Записати поняття «протодержава» до термінологічного словника.

Використовуючи прийом **розповіді та тематичну таблицю**, учитель формує уявлення учнів про утворення Київського князівства за князів Аскольда та Діра.

На основі полянського племінного князіння в Середньому Подніпров'ї близько середини IX ст. сформувалася *протодержава* Київське князівство. За своєю територією воно було досить невеликим і охоплювало здебільшого полянські землі навколо Києва. У літописі його називають «Руською землею», а його правителями — князів Аскольда та Діра. Вони вважаються представниками династії Києвичів, що походила від легендарного Кия. Арабські автори стверджували, що Дір княжив перед Аскольдом, був «першим зі слов'янських царів, володів великими містами й багатьма населеними країнами». Правив він, імовірно, від 30—50-х рр. IX ст. Проте в літописі Аскольда і Діра завжди згадують разом: вони «княжили в Києві й володіли полями і були ратними (воювали) з деревлянами й уличами». Загинули 882 р., імовірно, унаслідок змови язичницької знаті, незадоволеної прагненням князів запровадити християнство.

Київське князівство за часів Аскольда	
Внутрішня політика	Зовнішня політика
860 – Аскольдове хрещення; Наслідок: частина знаті та князь прийняли християнство	860, 867 – походи на Візантію Наслідок: укладення торговельних договорів із Візантією; володів полянами і намагався підпорядкувати владі Києва племінні князівства деревлян, сіверян, уличів, полочан та кривичів; звільнив полян від сплати данини хозарам. Наслідок: зміцнення влади київського князя серед племінних союзів

Завдання учням: занотувати дати до хронологічних таблиць.

2. Утвердження династії Рюриковичів. Правління Олега

Розгадайте ребус: яке ім'я зашифровано у зображенні? (Олег).

За допомогою **прийому образної розповіді** вчитель розкриває обставини зміни династії у Києві та приходу до влади представників династії Рюриковичів.

У той час коли в Середньому Подніпров'ї розвивалося й міцніло Київське князівство, на півночі східнослов'янського світу єдності не було.

Там правив князь Рюрик. Після його смерті у 879 р. залишився малолітній син Ігор, яким опікувався воєвода Олег. У 882 р., зібравши велике військо, Олег вирушив у похід на Київ. Припускають, що його запросила туди місцева знать, невдоволена розпочатою князем Аскольдом християнізацією. Прибувши до Києва, Олег заховав більшість своїх воїнів, а решті наказав удавати купців, які плывуть до Константинополя. Приставши до берега, вони запропонували показати свої товари князеві. Коли на берег вийшов Аскольд, варяги вбили його. Так, у «Повісті минулих літ» літописець описує ці події: «В літо 882 року. Виступив у похід Олег, взявши з собою багато воїнів і варягів, чудь, слов'ян, мерю, весь, кривичів... І прийшли до гір Київських, і довідався Олег, що князюють тут Аскольд і Дір. Заховав він одних воїв у лодях, а інших залишив позаду, а сам підійшов до гір, несучи мало Ігоря. І підійшов під Ігорське, заховавши своїх воїв, і послав до Аскольда і Діра, говорячи їм: «Ми купці, йдемо до греків від Олега і княжича Ігоря. Прийдіть до нас, до родичів своїх». Коли ж Аскольд і Дір прийшли, усі сховані воїни вискочили із лодій, і мовив Олег Аскольду і Діру: «Не князі ви і не князівського роду, але я князівського роду», а коли винесли Ігоря, додав: «Ось він, син Рюрика». І вбили Аскольда і Діра. І сів Олег, княжуючи, у Києві».

Унаслідок цих подій династія Києвичів припинила своє існування й утвердилася нова династія Рюриковичів. Відбулося об'єднання східнослов'янських Півночі й Півдня, розпочалося перетворення Київського князівства на об'єднану Київську державу. Своім stolьним градом, «матір'ю міст руських» Олег оголосив Київ.

Завдання для учнів:

1. Первісне закріплення за запитаннями:

• Як Олег провів своє військо до Києва? (Він сховав воїнів у човнах).

• Назвіть дату приходу Олега до влади. (872 р.).

2. Скласти речення, використовуючи наступні слова:

Олег, дружина, похід, Київ, влада.

Використовуючи **прийом доведення та структурну схему**, вчитель характеризує внутрішню та зовнішню політику князя Олега.

Учитель. Правління князя Олега забезпечило подальше зміцнення держави Русі-України. Так, за повідомленням літописця, 885 р. він обклав даниною полян, деревлян, сіверян та радимичів, а з тиверцями й уличами продовжував воювати. При цьому сіверян і радимичів він перед цим звільнив від сплати данини хозарам. Князь Олег правив Руссю одноосібно, зосередивши всю владу у своїх руках. Він спирався на допомогу варязької дружини, яка вико-

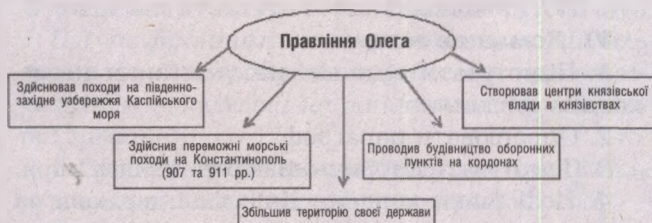
нувала доручення князя, чинила суд на місцях і збирала данину.

У 907 та 911 рр. Олег здійснив успішні походи на Візантію. Необхідність у воєнних походах проти візантійців для нього, як і для інших руських князів, обумовлювалася тим, що Константинополь був для них головним центром збуту зібраної з підкорених племен данини. У 911 р. Олег знову послав своїх воїнів до стін Константинополя (у слов'янських літописах – Царгорода), оскільки візантійці порушували укладену раніше угоду. За новою угодою сторони несли рівну відповідальність за вчинені злочини (убивства, бійки, крадіжки), зобов'язувалися повертати полонених і втікачів та надавати допомогу торговельним суднам. За час свого правління Олег збільшив територію своєї держави внаслідок приєднання нових земель.

Учитель. Крім активної зовнішньої політики, київський князь проводив інтенсивну внутрішню: Олег будує нові укріплення на кордонах держави та створює центри князівської влади в столицях племінних союзів, де на чолі ставить довірених людей.

Отже, проводячи вдалу зовнішню та передбачливу внутрішню політику, Олег зміцнює князівську владу та князівство загалом.

Завдання для учнів: занотувати схему до зошитів.

3. Правління князя Ігоря.

У ході пояснення вчитель визначає зміст основних понять, що розкривають внутрішню політику князя Ігоря Рюриковича:

Полюддя – збирання князем із дружиною або його представниками данини з підлеглого населення.

Печеніги – племена тюркського походження, що кочували в степах між Уралом та Дунаєм.

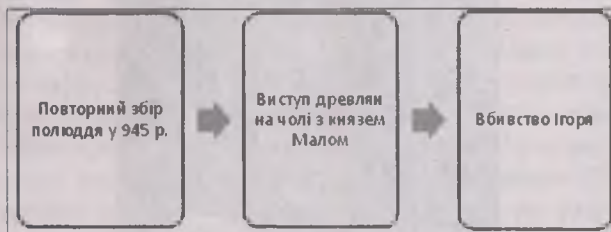
Використовуючи **прийом міркування та логічну схему**, вчитель характеризує правління князя Ігоря.

Учитель. Правління князя Ігоря у Русі-Україні можна охарактеризувати як **драматичне**. У чому виявився цей драматизм? Перші роки правління нового великого князя виявилися для нього нелегкими. Взялися за зброю деревляни, відмовлялися визнавати його владу уличі. Три роки захищалися уличі у своїй столиці Пересічені, після чого переселилися у межи-річчя Південного Бугу і Дністра. Відразу ж стало помітно, що Ігор діяв жорстокіше за Олега в придушенні виступів і рішучіше в зміцненні центральної влади. Наприклад, здолавши деревлян, наклав на них данину більшу за ту, яку виплачували раніше. Він домігся послаблення ролі місцевих князів, прагнув обмежити вплив варягів-дружинників. Великий князь доброзичливо ставився до християн. Завдяки його підтримці в Руській державі поживилася діяльність християнської общини. Зокрема, у Києві на Подолі діяла церква св. Іллі. Інтереси держави вимагали вирішення питання про встановлення розмірів та порядку щорічного збирання данини з населення підлеглих великому князеві земель – полюддя. Утримання великої дружини, здійснення походів, розбудова Києва потребували чималих коштів, а їх нестача спонукала князя збільшувати його розміри. Така ситуація виникла восени 945 р. з деревлянами, коли для частини дружинників не вистачило зібраного майна й коштів. Очолювані князем Малом, вони восени 945 р. розгромили дружину Ігоря і вбили самого князя. «Якщо внадиться вовк до овець, – пояснювали вони свій вчинок, – то повинось по одній усе стадо, якщо не вб'ють його. Так і сей: якщо не вб'ємо його, то він усіх нас по-

губить». Смерть Ігоря знаменувала завершення початкового етапу становлення Русі.

Отже, з одного боку, Ігор зберіг єдність Руської держави і розширив її територію; забезпечив вигоду в торгових відносинах Русі з Візантією. З іншого боку, Ігор не зміг забезпечити руські землі від набігів печенігів, а недосконалість системи збору данини призвела до загибелі київського князя в 945 р. під час збору полюддя.

Завдання для учнів:

1. Занотувати до словника терміни «Печеніги» та «Полюддя».
2. Визначити причини смерті князя Ігоря.

4. Походження назви «Русь».

Використовуючи прийом **доведення**, учитель формує уявлення про зміст терміна «Русь».

Термін «Русь», на думку більшості істориків, має скандинавське походження, беручи свій початок з назви варязької дружини. За останніми дослідженнями, багато істориків схиляються до думки, що слово «русь» фінського або скандинавського походження і ним спочатку називали тих варягів, які становили дружину давньоруських князів. Поступово ці дружини поповнювалися слов'янами. Термін «русь» став поширюватися на всіх князівських дружинників узагалі. Оскільки князі правили, спираючись на дружину, то ті землі, які їм підпорядковувалися, дістали назву «Руська земля».

Із того часу назва «Русь» (або «Руська земля») стала використовуватися в широкому розумінні для позначення всієї території, яку заселяли східні слов'яни, та утвореної ними держави.

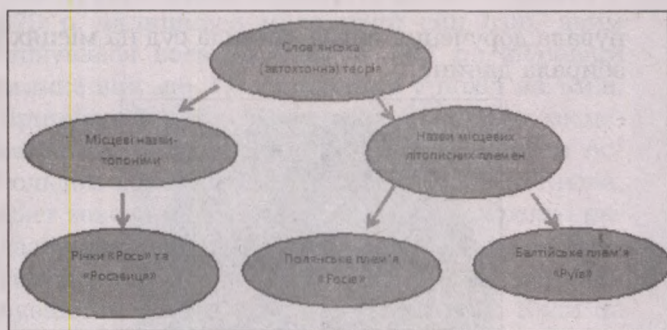
Завдання для учнів: пригадайте, хто такі варяги.

Використовуючи прийоми **розгорнутої характеристики та структурної схеми**, учитель формує уявлення про інші теорії походження назви «Русь».

Сарматська теорія походження назви «Русь»:

- поширена у Польщі;
- народ «рос» уперше згаданий ще в VI столітті;
- термін пов'язують з племенами Роксоланів або Росомотів, що мешкали на території Північного Причорномор'я у часи античності.

Завдання для учнів: занотувати схему до зошитів.

Поміркувати:

• Яка з теорій, на вашу думку, є найбільш достовірною?

IV. Закріплення та повторення вивченого матеріалу.

Учитель організовує **колективну роботу** та застосовує **репродуктивну бесіду**:

1. Коли сформувалася держава Русь-Україна?
2. Яке місто князь Олег оголосив «Матір'ю міст руських»?
3. Що таке полюддя?
4. Як дослідники пояснюють походження назви «Русь»?

V. Підбиття підсумків уроку.

Узагальнення вчителя. За правління Аскольда Київське князівство досягло розквіту і міжнародного визнання, перетворилося на осередок, навколо якого наприкінці IX ст. сформувалася єдина східнослов'янська державність. Однак унаслідок дворянського перевороту до влади в Києві прийшов князь Олег, котрий об'єднав Північну Русь із Південною в єдину державу, здійснював збирання східнослов'янських земель навколо Києва. Його наступник – князь Ігор – намагався зміцнювати владу Києва над східнослов'янськими князівствами. При цьому для подальшого розвитку держави виникла потреба впорядкувати питання щодо розмірів і порядку збирання данини, що добре видно з повстання древлян у 945 р. «Руссю» спочатку називали варягів, потім землі полян, а згодом – об'єднану східнослов'янську державу.

VI. Домашнє завдання.

1. Підготувати відповіді на запитання та виконати завдання:
2. Опрацювати параграф.
3. Підготувати історичний портрет князя Ігоря.
4. Позначити кордони Київської держави за правління Аскольда і Діра, Олега та Ігоря в контурній карті (тема: Київська держава у 862–972 рр.).

Скласти ребуси з іменами київських князів: Дір, Ігор, Олег.

Ви – руський дружинник князя Олега учасник походу на Константинополь 907 р. Опишіть свої враження.